# MILLIY GVARDIYA HARBIY XIZMATCHILARIDA NOANIQ VA KESKIN VAZIYATLARDA QAROR QABUL QILISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

**Toxirov Diyorbek To'xtamurod o'g'li**
Buxoro xalqaro universiteti
1.24-PSI guruhi talabasi
+998945799989
toxirovdiyorbek915@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24021484

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining noaniq va keskin vaziyatlarda qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Harbiy xizmat faoliyatida axborotning cheklanganligi, vaqt tanqisligi, yuqori darajadagi mas'uliyat, stress va hissiy zo'riqish sharoitida to'g'ri hamda tezkor qaror qabul qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot doirasida harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlari, emotsional barqarorligi, stressga chidamliligi, kognitiv qobiliyatlari, vaziyatni baholash ko'nikmalari va kasbiy tajribasining qaror qabul qilish jarayoniga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, tavakkalchilikni baholash, diqqatni jamlash, tafakkur moslashuvchanligi, o'zini o'zi boshqarish hamda mas'uliyat hissining psixologik ahamiyati ochib beriladi. Mazkur omillarni tizimli o'rganish harbiy xizmatchilarning murakkab sharoitlarda samarali faoliyat yuritishi, xatolar ehtimolini kamaytirishi va kasbiy-psixologik tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari harbiy psixologiya doirasida qaror qabul qilish mexanizmlarini chuqurroq anglash va harbiy xizmatchilarda zarur psixologik sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

**Kalit so'zlar:** Milliy gvardiya, harbiy xizmatchilar, qaror qabul qilish, noaniq vaziyat, keskin vaziyat, harbiy psixologiya, stress, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik, kognitiv jarayonlar, kasbiy tajriba, tavakkalchilikni baholash, psixologik tayyorgarlik, o'zini o'zi boshqarish.

## Kirish

Zamonaviy jamiyatda davlat xavfsizligini ta'minlash, jamoat tartibini saqlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda favqulodda vaziyatlarda samarali harakatlarni tashkil etish davlatning muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, eng avvalo, xizmat faoliyatini bajaruvchi harbiy xizmatchilarning kasbiy tayyorgarligi, psixologik barqarorligi, vaziyatni to'g'ri baholash qobiliyati va murakkab sharoitlarda oqilona qaror qabul qilish kompetensiyasiga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, Milliy gvardiya tizimida xizmat vazifalarining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, harbiy xizmatchilar ayrim holatlarda oldindan to'liq prognoz qilib bo'lmaydigan, axborot cheklangan, vaqt tanqisligi mavjud bo'lgan hamda inson hayoti va xavfsizligi bilan bog'liq yuqori mas'uliyatli vaziyatlarda faoliyat olib boradilar. Bunday sharoitlarda qaror qabul qilish oddiy tanlov jarayoni sifatida emas, balki kognitiv, emotsional, motivatsion, irodaviy va ijtimoiy-psixologik mexanizmlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan murakkab psixologik faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarida noaniq va keskin



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

vaziyatlarda qaror qabul qilishning psixologik omillarini ilmiy jihatdan o'rganish harbiy psixologiyaning dolzarb nazariy va amaliy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Qaror qabul qilish inson psixikasining muhim funksional jarayonlaridan biri bo'lib, u mavjud muqobillarni tahlil qilish, vaziyatning ehtimoliy rivojlanishini baholash, maqsadlarni aniqlashtirish, mumkin bo'lgan oqibatlarni oldindan ko'ra bilish va muayyan harakat yo'nalishini tanlashni o'z ichiga oladi. Psixologik nuqtayi nazardan, qaror qabul qilish jarayoni idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur, hissiyot va iroda kabi psixik jarayonlar bilan uzviy bog'langan. Biroq mazkur jarayonlarning faollashuvi barcha vaziyatlarda bir xil kechmaydi. Tinch va barqaror sharoitda shaxs qaror variantlarini kengroq o'rganish, qo'shimcha ma'lumot olish va oqibatlarni izchil tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Noaniq yoki keskin vaziyatlarda esa vaqt cheklanganligi, xavfning mavjudligi, axborotning yetarli emasligi va yuqori darajadagi mas'uliyat psixik faoliyatning odatiy kechishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Natijada qaror qabul qilish jarayonida tezkor fikrlash, muhim belgilarni ajratish, xavf darajasini baholash va mavjud resurslardan samarali foydalanish qobiliyatlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Noaniq vaziyat tushunchasi psixologiyada vaziyatning muhim xususiyatlari, mavjud imkoniyatlar yoki ehtimoliy natijalar to'g'risidagi axborot to'liq bo'lmagan sharoitlarni ifodalaydi. Bunda shaxs muayyan hodisaning qanday rivojlanishini aniq bilmasligi, mavjud ma'lumotlarning ishonchliligiga to'liq amin bo'lmasligi yoki muqobil harakatlarning oqibatlarini oldindan yetarli darajada aniqlay olmasligi mumkin. Noaniqlikning psixologik murakkabligi shundaki, u nafaqat axborot yetishmasligi, balki shaxsning mavjud vaziyatni qanday talqin qilishi, o'z imkoniyatlarini qanday baholashi va kutilayotgan oqibatlarga qanday munosabat bildirishiga ham bog'liq. Bir xil tashqi sharoit turli harbiy xizmatchilar tomonidan turlicha idrok etilishi mumkin. Bunda kasbiy tajriba, bilim darajasi, individual psixologik xususiyatlar, avvalgi faoliyat natijalari, stressga chidamlilik va vaziyatga nisbatan shakllangan munosabat muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun noaniqlikni faqat tashqi sharoitning xususiyati sifatida emas, balki shaxsning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va unga asoslangan xulq-atvorni tashkil etish jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omil sifatida ham o'rganish zarur.

Keskin vaziyat esa inson faoliyatiga kuchli talablar qo'yadigan, tezkor munosabat bildirishni talab etadigan va salbiy oqibatlar ehtimoli yuqori bo'lishi mumkin bo'lgan sharoitlarni anglatadi. Bunday vaziyatlarda vaqt tanqisligi, jismoniy va ruhiy zo'riqish, xavfning mavjudligi, mas'uliyatning ortishi hamda harakatlar natijasining muhimligi bir vaqtning o'zida namoyon bo'lishi mumkin. Noaniqlik va keskinlik tushunchalari o'zaro yaqin bo'lsa-da, ularni aynan bir xil hodisa sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Noaniqlik, avvalo, axborot va ehtimoliy natijalarning yetarlicha ma'lum emasligi bilan bog'liq bo'lsa, keskinlik vaziyatning vaqt, xavf, hissiy zo'riqish va faoliyat talablariga doir xususiyatlarini ifodalaydi. Shu bilan birga, harbiy xizmat amaliyotida ushbu ikki xususiyat ko'pincha birgalikda uchraydi. Masalan, kutilmagan hodisa yuz berganda harbiy xizmatchi vaziyat haqidagi ma'lumotlarni cheklangan vaqt ichida to'plashi, ularning ishonchliligini baholashi va xizmat vazifalariga muvofiq harakat yo'nalishini tanlashi kerak bo'lishi mumkin. Bunday sharoitda qaror qabul qilish sifati nafaqat bilim va tajribaga, balki psixologik boshqaruv mexanizmlarining samaradorligiga ham bog'liq bo'ladi.

Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining kasbiy faoliyati o'ziga xos mas'uliyat, intizom, qonuniylik, tezkorlik va jamoaviy muvofiqlashuv talablariga asoslanadi. Harbiy xizmatchi tomonidan qabul qilingan qaror ayrim vaziyatlarda faqat uning shaxsiy faoliyati natijasiga emas, balki xizmatdoshlarining harakatlariga, fuqarolarning xavfsizligiga, xizmat topshirig'ining bajarilishiga va jamoat tartibining ta'minlanishiga ham ta'sir qilishi mumkin. Shu jihatdan, harbiy faoliyatda qaror qabul qilish jarayonini o'rganish umumiy psixologik qonuniyatlarni tahlil qilish bilangina cheklanmaydi. Ushbu jarayonni kasbiy



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

vazifalar, xizmat intizomi, huquqiy me'yorlar, bo'ysunish munosabatlari, rahbarlik talablari va jamoaviy faoliyat sharoitlari bilan bog'liq holda tahlil qilish lozim. Harbiy xizmatchining qarori tezkor bo'lishi bilan birga, vaziyatga mos, asoslangan, qonuniy va kutilayotgan oqibatlar nuqtayi nazaridan maqbul bo'lishi kerak. Demak, qaror qabul qilish samaradorligi faqat tezlik bilan belgilanmaydi; uning sifati mavjud ma'lumotlardan foydalanish, xavfni to'g'ri baholash, vazifaga muvofiqlik va tanlangan harakatning oqibatlarini hisobga olish kabi mezonlar orqali ham aniqlanadi.

Mazkur muammoni ilmiy o'rganishda qaror qabul qilishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan psixologik va kognitiv yondashuvlarga murojaat qilish muhimdir. Xususan, Gerbert Saymonning cheklangan ratsionallik konsepsiyasi insonning qaror qabul qilish jarayonida barcha mavjud variantlarni to'liq tahlil qilish va barcha oqibatlarni oldindan hisoblash imkoniyati cheklanganligini tushuntiradi. Ushbu yondashuvga ko'ra, inson qaror qabul qilishda nafaqat mantiqiy tahlilga, balki mavjud axborot, vaqt, bilim, tajriba va kognitiv imkoniyatlarga ham tayanadi. Harbiy xizmat sharoitida ushbu nazariyaning ahamiyati shundaki, murakkab vaziyatlarda mukammal va barcha jihatdan eng yaxshi variantni topish har doim ham mumkin bo'lmaydi. Shuning uchun harbiy xizmatchi mavjud sharoitda yetarli darajada asoslangan, vazifa talablariga mos va xavfsizlikni ta'minlashga yo'naltirilgan qarorni tanlashga intiladi. Biroq cheklangan ratsionallikni qarorlarning tasodifiy yoki asossiz bo'lishi bilan tenglashtirish mumkin emas. Aksincha, mazkur yondashuv insonning kognitiv resurslari chegaralangan sharoitda qaror sifatini oshirish uchun axborotni saralash, muhim belgilarni aniqlash va muqobil harakatlarni oldindan ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Daniel Kaneman va Amos Tverskiy tomonidan ishlab chiqilgan evristikalar va kognitiv og'ishlar konsepsiyasi ham noaniq vaziyatlarda qaror qabul qilish mexanizmlarini tushuntirishda muhim nazariy ahamiyatga ega. Evristikalar insonning murakkab axborotni tezkor qayta ishlash va muayyan xulosaga kelishiga yordam beruvchi soddalashtirilgan fikrlash usullaridir. Ular vaqt cheklangan sharoitda foydali bo'lishi mumkin, chunki inson har bir ma'lumotni batafsil tahlil qilish o'rniga tajribada shakllangan qoidalar va tanish belgilar asosida tezkor xulosa chiqaradi. Shu bilan birga, evristik fikrlash ayrim holatlarda tizimli xatolarga olib kelishi mumkin. Masalan, mavjud hodisaning yaqinda kuzatilganligi yoki xotirada oson tiklanishi uning ehtimolini ortiqcha baholashga sabab bo'lishi mumkin. Xuddi shuningdek, dastlabki taassurot yoki birinchi olingan ma'lumot keyingi tahlilga nomutanosib darajada ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud. Harbiy xizmatchilarda bunday kognitiv og'ishlarni o'rganish ularning vaziyatni baholash jarayonida qaysi omillar ta'sirida noto'g'ri xulosaga kelishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi. Bunda asosiy vazifa tezkor fikrlashni butunlay rad etish emas, balki uning imkoniyatlari va cheklovlarini anglash, zarur holatlarda qo'shimcha tekshiruv hamda muqobil tahlil mexanizmlaridan foydalanishni rivojlantirishdan iborat.

Qaror qabul qilishning psixologik mexanizmlarini tushuntirishda Gari Kleyn tomonidan rivojlantirilgan tabiiy sharoitlarda qaror qabul qilish yondashuvi ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv real kasbiy faoliyatda tajribali mutaxassislar ko'pincha bir nechta variantni sun'iy ravishda taqqoslashdan ko'ra, vaziyatdagi muhim belgilarni tanib olish va avvalgi tajriba asosida harakat yo'nalishini shakllantirish orqali qaror qabul qilishlarini ko'rsatadi. Mazkur jarayonda shaxs vaziyatni tezkor ravishda tasniflaydi, ehtimoliy rivojlanish yo'nalishini tasavvur qiladi va tanlangan harakatning kutilayotgan natijasini fikran tekshiradi. Ushbu model tajribali harbiy xizmatchilarning ayrim sharoitlarda tezkor va vaziyatga mos qaror qabul qilishini tushuntirishga yordam beradi. Biroq tajribaning mavjudligi har doim ham to'g'ri qarorni kafolatlamaydi. Agar yangi vaziyat avvalgi tajribaga yuzaki o'xshasa yoki muhim belgilar noto'g'ri talqin qilinsa, tanish vaziyatga asoslangan qaror samarasiz bo'lishi mumkin. Shu



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

sababli kasbiy tajribani rivojlantirish bilan birga, vaziyatni qayta baholash, yangi ma'lumotlarni hisobga olish va dastlabki taxminlarni zaruratga ko'ra o'zgartirish qobiliyatini ham shakllantirish zarur.

Harbiy xizmatchilarning noaniq va keskin vaziyatlarda qaror qabul qilishiga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri stress hisoblanadi. Stress insonning mavjud talablar bilan o'z resurslari o'rtasidagi munosabatni baholashi natijasida yuzaga keladigan psixofiziologik va psixologik javoblar majmuasi sifatida qaraladi. Richard Lazarus va Syuzan Folkman tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv baholash va stressni boshqarish yondashuvida stressning yuzaga kelishi vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari bilan bir qatorda, shaxsning ushbu vaziyatni qanday baholashi va unga qarshi kurashish imkoniyatlarini qanday idrok etishiga bog'liq ekani ta'kidlanadi. Bir xil talablar ayrim harbiy xizmatchilarda yuqori darajadagi zo'riqishni yuzaga keltirishi, boshqalarida esa boshqariladigan qiyinchilik sifatida qabul qilinishi mumkin. Bunda avvalgi tajriba, tayyorgarlik darajasi, o'ziga ishonch, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va vaziyat ustidan nazorat hissi muhim rol o'ynaydi. Stressning qaror qabul qilishga ta'siri bir yo'nalishda namoyon bo'lmaydi. Muayyan darajadagi faollashuv diqqatni jamlash va harakatga tayyorlikni oshirishi mumkin, biroq haddan tashqari kuchli yoki uzoq davom etuvchi stress diqqat doirasining torayishi, ishchi xotira imkoniyatlarining pasayishi, shoshilinch xulosa chiqarish va murakkab axborotni qayta ishlashdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shuning uchun stressga chidamlilik harbiy xizmatchining kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim psixologik ko'rsatkichlardan biri sifatida qaralishi lozim.

Stress va qaror qabul qilish o'rtasidagi munosabatni tahlil qilishda insonning kognitiv resurslari cheklanganligini hisobga olish zarur. Ishchi xotira bir vaqtning o'zida axborotni qisqa muddat saqlash va qayta ishlash imkonini beradigan muhim kognitiv tizim hisoblanadi. Murakkab vaziyatlarda harbiy xizmatchi bir nechta ma'lumotni eslab qolishi, ularning o'zaro munosabatini aniqlashi, xizmat talablarini hisobga olishi va ehtimoliy oqibatlarni baholashi kerak bo'lishi mumkin. Kuchli zo'riqish sharoitida ushbu jarayonlar samaradorligi o'zgarishi ehtimoli mavjud. Natijada muhim ma'lumotning e'tibordan chetda qolishi, ikkilamchi belgilar ustuvor deb qabul qilinishi yoki qaror variantlarining yetarlicha taqqoslanmasligi kuzatilishi mumkin. Diqqatning barqarorligi va ko'chuvchanligi ham bunday sharoitlarda muhim ahamiyatga ega. Harbiy xizmatchi vaziyatning asosiy belgilariga diqqatni jamlashi, shu bilan birga, yangi ma'lumot paydo bo'lganda e'tiborini mos ravishda qayta yo'naltira olishi lozim. Demak, qaror qabul qilish samaradorligini oshirish uchun faqat bilimlarni ko'paytirishning o'zi yetarli emas; axborotni qayta ishlash, diqqatni boshqarish, ishchi xotira yuklamasini maqbullashtirish va kognitiv moslashuvchanlikni rivojlantirishga qaratilgan tayyorgarlik ham zarur.

Emotsional barqarorlik harbiy xizmatchilarning murakkab vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilishiga ta'sir ko'rsatuvchi yana bir muhim omildir. Emotsiyalar insonning vaziyatga munosabatini shakllantiradi, uning ahamiyatini baholashga yordam beradi va xulq-atvorni muayyan yo'nalishga undaydi. Shu ma'noda, emotsiyalarni qaror qabul qilishga to'sqinlik qiluvchi hodisa sifatida bir tomonlama talqin qilish ilmiy jihatdan to'g'ri emas. Qo'rquv xavf mavjudligi haqida signal berishi, tashvish ehtimoliy salbiy oqibatlarga e'tiborni kuchaytirishi, ishonch esa harakatni boshlashga yordam berishi mumkin. Biroq emotsional reaksiyalar haddan tashqari kuchayganida yoki vaziyatning real xususiyatlariga nomutanosib bo'lganida, ular ma'lumotni talqin qilish va muqobil variantlarni baholash jarayonini buzishi mumkin. Masalan, yuqori darajadagi qo'rquv xavfni ortiqcha baholashga, g'azab esa muayyan vaziyatda shoshilinch va yetarlicha tekshirilmagan xatti-harakatga moyillikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli emotsional barqarorlik hissiyotlarning umuman mavjud emasligini emas, balki ularni anglash, boshqarish va vaziyat talablariga mos ravishda harakat qilish qobiliyatini anglatadi. Harbiy xizmatchilarda ushbu sifatni



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

rivojlantirish o‘z hissiy holatini kuzatish, zo‘riqish belgilarini aniqlash, diqqatni qayta jamlash va xizmat vazifasiga muvofiq harakat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish bilan bog‘liq.

Qaror qabul qilishning muhim psixologik omillaridan biri irodaviy boshqaruvdir. Iroda shaxsning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatini tashkil etish, xulq-atvorini nazorat qilish, tashqi va ichki to‘siqlarni yengib o‘tish hamda belgilangan vazifani izchil amalga oshirish qobiliyatlarida namoyon bo‘ladi. Harbiy xizmat sharoitida irodaviy sifatlar intizomga rioya qilish, shoshilinch hissiy reaksiyalarni nazorat qilish, vaziyatni tahlil qilish uchun zarur bo‘lgan minimal vaqtni ajratish va tanlangan qarorni belgilangan tartibda amalga oshirishda ahamiyat kasb etadi. Biroq irodaviy qat’iyatni har qanday holatda ham dastlabki qarorda turib olish bilan tenglashtirish mumkin emas. Qaror samaradorligi yangi axborot paydo bo‘lganda uni qayta ko‘rib chiqish, xatoni tan olish va vaziyatga mos ravishda harakat yo‘nalishini o‘zgartirish qobiliyatini ham talab qiladi. Shuning uchun irodaviy boshqaruv qat’iyat, o‘zini nazorat qilish, moslashuvchanlik va mas’uliyatni o‘zaro muvofiqlashtirish orqali namoyon bo‘ladigan murakkab psixologik xususiyat sifatida qaralishi lozim.

Harbiy xizmatchilarning qaror qabul qilishida kasbiy bilim va tajribaning o‘rni ham alohida tahlilni talab etadi. Kasbiy bilimlar xizmat vazifalarining mazmuni, huquqiy talablar, xavfsizlik qoidalari, faoliyat algoritmlari va ehtimoliy vaziyatlarga munosabat bildirish usullari haqidagi tizimlashtirilgan tasavvurlarni shakllantiradi. Tajriba esa ilgari kuzatilgan hodisalar, qabul qilingan qarorlar va ularning natijalari asosida vaziyat belgilarini tezroq tanib olish imkonini beradi. Tajriba ortishi bilan ayrim harakatlar avtomatlashishi, vaziyatni dastlabki baholash tezlashishi va qaror qabul qilish uchun sarflanadigan vaqt qisqarishi mumkin. Biroq tajriba samarali bo‘lishi uchun u shunchaki xizmat yillarining ko‘pligi bilan emas, balki faoliyat natijalarini tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish, olingan bilimlarni yangi sharoitlarga ko‘chira olish va o‘z faoliyatini tanqidiy baholash bilan mustahkamlanishi kerak. Aks holda, avvalgi muvaffaqiyatli tajriba yangi vaziyatga mos kelmaydigan qarorlarning takrorlanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli harbiy xizmatchilarni tayyorlashda vaziyatli mashqlar, muammoli topshiriqlar, qarorlarni asoslash, bajarilgan harakatlarni tahlil qilish va qayta aloqa mexanizmlaridan foydalanish muhim hisoblanadi.

Noaniq va keskin vaziyatlarda tavakkalchilikni baholash ham qaror qabul qilishning markaziy tarkibiy qismlaridan biridir. Tavakkalchilik ehtimoliy natijalar, ularning yuzaga kelish ehtimoli va oqibatlarning ahamiyati bilan bog‘liq tushuncha sifatida qaraladi. Harbiy xizmatchi muayyan qarorni tanlashda mavjud xavfning darajasi, kutilayotgan natija, vaqt cheklovlari, boshqa shaxslar xavfsizligi va xizmat vazifalarining talablarini hisobga olishi zarur. Bunda xavfni butunlay yo‘q qilish har doim ham mumkin bo‘lmasligi mumkin, ammo uni aniqlash, baholash va kamaytirish imkoniyatlarini ko‘rib chiqish qaror sifatini oshiradi. Psixologik jihatdan tavakkalchilikni idrok etish individual xususiyatlarga ham bog‘liq. Ayrim shaxslar ehtimoliy salbiy oqibatlarga haddan tashqari katta ahamiyat berishi, boshqalar esa xavf darajasini yetarli baholamasligi mumkin. O‘ziga ortiqcha ishonch, mavjud ma’lumotni bir tomonlama talqin qilish yoki dastlabki taxminlarga haddan tashqari bog‘lanib qolish ham xavfni baholash aniqligiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli tavakkalchilikni baholashni faqat individual jasorat yoki qat’iyat bilan izohlash mumkin emas. Bu jarayon axborotni tahlil qilish, ehtimoliy oqibatlarni solishtirish, xavfsizlik mezonlarini hisobga olish va qarorning asoslanganligini tekshirishni talab etadi.

Qaror qabul qilishning ijtimoiy-psixologik omillari ham Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Harbiy faoliyat ko‘pincha jamoa tarkibida amalga oshiriladi va shaxsning xatti-harakatlari xizmatdoshlar, bevosita rahbarlar hamda boshqa xizmat bo‘linmalari bilan o‘zaro munosabatlar doirasida shakllanadi. Jamoaviy muhitda axborot almashinuvi, o‘zaro ishonch,



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

vazifalarning aniq taqsimlanishi, buyruqlarning tushunarli bo‘lishi va umumiy maqsadning anglanishi qaror qabul qilish samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadi. Agar jamoada muloqot ochiq va muvofiqlashtirilgan bo‘lsa, vaziyat haqidagi muhim ma’lumotlar tezroq yetkazilishi va noto‘g‘ri talqinlar o‘z vaqtida aniqlanishi mumkin. Aksincha, axborot almashinuvidagi uzilishlar, vazifalarning noaniqligi yoki jamoaviy bosim ayrim hollarda xatolar ehtimolini oshirishi mumkin. Guruh ichida ko‘pchilik fikriga ortiqcha moslashish ham mustaqil tahlilning cheklanishiga olib kelishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli jamoaviy qaror qabul qilishda intizom va yagona boshqaruv talablarini saqlagan holda, muhim ma’lumotlarni o‘z vaqtida yetkazish, vazifalarni aniq tushunish va xizmat tartibiga muvofiq asosli mulohaza bildirish imkoniyatlarini ta’minlash zarur.

Rahbarlik va boshqaruv uslubi ham harbiy xizmatchilarning noaniq vaziyatlarda qaror qabul qilishiga ta’sir etuvchi muhim tashkiliy-psixologik omillardan biri hisoblanadi. Rahbar tomonidan vazifalarning aniq belgilanishi, axborotning o‘z vaqtida yetkazilishi, vakolatlarning tushunarli taqsimlanishi va xodimlarning tayyorgarlik darajasiga mos talablarning qo‘yilishi faoliyatning muvofiqlashtirilishiga yordam beradi. Ayniqsa, murakkab sharoitlarda rahbarning vaziyatni tahlil qilish qobiliyati, hissiy barqarorligi va mas’uliyatli qarorlarni asoslash usuli jamoa a’zolarining psixologik holatiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bilan birga, harbiy xizmatning ierarxik xususiyatini hisobga olgan holda, boshqaruv jarayonida buyruq va ko‘rsatmalarning belgilangan tartibda bajarilishi muhim ahamiyatga ega. Biroq tashkiliy samaradorlik faqat buyruq berish va bajarish bilan cheklanmaydi. Vazifani to‘g‘ri tushunish, muhim o‘zgarishlar haqida belgilangan tartibda axborot berish va faoliyat natijalarini tahlil qilish ham qarorlarning sifatini ta’minlaydi. Demak, harbiy jamoada qaror qabul qilish samaradorligi individual psixologik xususiyatlar bilan bir qatorda, boshqaruvning tashkiliy sharoitlari va jamoaviy hamkorlikning darajasiga ham bog‘liq.

Harbiy xizmatchilarning shaxsiy mas’uliyati, kasbiy motivatsiyasi va xizmat burchini anglash darajasi ham qaror qabul qilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Motivatsiya inson faoliyatining yo‘nalishi, intensivligi va davomiyligini belgilovchi psixologik omillar majmuasidir. Kasbiy motivatsiya yetarli darajada shakllanganida harbiy xizmatchi xizmat vazifalarining mazmunini anglashga, belgilangan maqsadlarga erishishga va o‘z faoliyati natijalariga mas’uliyat bilan yondashishga moyil bo‘ladi. Biroq motivatsiyaning yuqori darajasi ham qarorning to‘g‘riligini avtomatik ravishda ta’minlamaydi. Haddan tashqari kuchli natijaga intilish ayrim hollarda xavfni yetarli baholamaslik yoki vaqt cheklovlari ta’sirida shoshilinch xulosaga kelish bilan birga namoyon bo‘lishi mumkin. Shuning uchun kasbiy motivatsiyani tanqidiy fikrlash, o‘zini nazorat qilish va kasbiy me’yorlarga rioya etish bilan uyg‘un holda rivojlantirish muhimdir. Shaxsiy mas’uliyat esa qabul qilingan qarorning mumkin bo‘lgan oqibatlarini anglash, o‘z vakolatlari doirasida harakat qilish va faoliyat natijalarini xolis baholash orqali namoyon bo‘ladi. Mazkur xususiyatlar harbiy xizmatchining qaror qabul qilishida kasbiy burch, shaxsiy intizom va vaziyatga mos yondashuv o‘rtasidagi muvozanatni shakllantirishga yordam beradi.

Qaror qabul qilish samaradorligini o‘rganishda individual psixologik farqlarni ham e’tiborga olish zarur. Harbiy xizmatchilar temperament, hissiy reaktivlik, diqqat xususiyatlari, kognitiv moslashuvchanlik, o‘ziga ishonch va noaniqlikka munosabat jihatidan bir-biridan farq qilishi mumkin. Mazkur farqlar muayyan vaziyatni idrok etish, axborotni qayta ishlash tezligi va stressga munosabat bildirish usullarida namoyon bo‘ladi. Masalan, hissiy reaktivligi yuqori bo‘lgan shaxs ayrim vaziyatlarda xavf belgilariga tezroq javob berishi mumkin, biroq kuchli zo‘riqish sharoitida o‘z hissiy reaksiyalarini boshqarish uchun qo‘shimcha ko‘nikmalarga ehtiyoj sezishi ehtimoli mavjud. Kognitiv moslashuvchanlik darajasi yuqori bo‘lgan shaxs esa yangi ma’lumot paydo bo‘lganda dastlabki taxminlarini qayta ko‘rib



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

chiqishga nisbatan tayyorroq bo‘lishi mumkin. Shunga qaramay, alohida psixologik xususiyatni qaror qabul qilish muvaffaqiyatining yagona mezoni sifatida talqin qilish mumkin emas. Qaror sifati ko‘plab omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Shu sababli harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlarini baholashda kompleks yondashuv, bir nechta metodikadan foydalanish va olingan natijalarni kasbiy faoliyat sharoitlari bilan bog‘liq holda talqin qilish maqsadga muvofiqdir.

Noaniq va keskin vaziyatlarda qaror qabul qilish muammosini o‘rganish zamonaviy kognitiv psixologiyada muhim o‘rin egallaydigan ikki tizimli fikrlash konsepsiyasi bilan ham bog‘liq. Ushbu yondashuv odatda tezkor, intuitiv va nisbatan avtomatik fikrlash jarayonlari bilan sekinroq, tahliliy va nazorat qilinadigan fikrlash jarayonlari o‘rtasidagi farqni tushuntirish uchun qo‘llanadi. Tezkor fikrlash tanish belgilarni aniqlash, tajribaga tayanish va qisqa vaqt ichida dastlabki xulosa chiqarish imkonini beradi. Tahliliy fikrlash esa muqobil variantlarni solishtirish, dalillarni tekshirish va dastlabki xulosalarni qayta ko‘rib chiqish imkoniyatini yaratadi. Harbiy faoliyatda ushbu jarayonlarning har biri muayyan sharoitlarda ahamiyatli bo‘lishi mumkin. Biroq ularni qat’iy ravishda bir-biridan ajratilgan yoki har doim bir xil ketma-ketlikda ishlaydigan tizimlar sifatida tushunish ilmiy jihatdan ehtiyotkorlikni talab etadi. Amaliy faoliyatda intuitiv va tahliliy jarayonlar o‘zaro ta’sirlashadi, ularning nisbiy hissasi esa vaziyatning yangiligi, xavf darajasi, vaqt tanqisligi va shaxsning tajribasiga qarab o‘zgaradi. Shu sababli harbiy xizmatchilarni tayyorlashda tezkor qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bir qatorda, qarorning asoslanganligini tekshirish va zarur hollarda muqobil tahlilni amalga oshirish qobiliyatini ham shakllantirish lozim.

Mazkur mavzuning dolzarbligi, shuningdek, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini baholash va rivojlantirishga doir ilmiy-amaliy vazifalar bilan ham belgilanadi. Psixologik tayyorgarlikni faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish yoki stressga chidamlilik haqida umumiy tasavvurga ega bo‘lish bilan cheklab bo‘lmaydi. U vaziyatni tahlil qilish, muhim axborotni ajratish, xavfni baholash, hissiy holatni boshqarish, jamoa bilan samarali hamkorlik qilish va qarorni xizmat talablari asosida amalga oshirish kabi o‘zaro bog‘liq kompetensiyalarni qamrab oladi. Bunday tayyorgarlikning samaradorligi muntazam mashg‘ulotlar, real faoliyatga yaqinlashtirilgan vaziyatli topshiriqlar, natijalarni tahlil qilish va tizimli qayta aloqa orqali oshirilishi mumkin. Shu bilan birga, psixologik tayyorgarlikni rivojlantirishda har bir harbiy xizmatchining individual imkoniyatlari, kasbiy tajribasi va tayyorgarlik ehtiyojlarini hisobga olish lozim. Bir xil mashg‘ulot yoki baholash usuli barcha shaxslar uchun bir xil natija berishi shart emas. Shuning uchun psixologik tayyorgarlikni takomillashtirish jarayonida ilmiy asoslangan diagnostika, individual yondashuv va olingan natijalarning takroriy baholanishiga e’tibor qaratish zarur.

Ilmiy tadqiqot nuqtayi nazaridan, qaror qabul qilishga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash uchun ularning mazmunini aniq belgilash va o‘zaro munosabatlarini tizimli o‘rganish muhimdir. Bunda mustaqil o‘zgaruvchilar sifatida stress darajasi, emotsional barqarorlik, kasbiy tajriba, noaniqlikka munosabat, kognitiv moslashuvchanlik va o‘zini o‘zi boshqarish kabi ko‘rsatkichlarni ko‘rib chiqish mumkin. Qaror qabul qilish samaradorligi esa vaziyatni to‘g‘ri baholash, muhim axborotni aniqlash, tanlangan qarorning asoslanganligi, vaqt talablariga rioya qilish va ehtimoliy oqibatlarni hisobga olish kabi mezonlar asosida o‘rganilishi mumkin. Biroq ushbu ko‘rsatkichlarni amaliy tadqiqotda qo‘llashdan oldin ularning operatsion ta’riflari, o‘lchash usullari va baholash mezonlari aniqlashtirilishi lozim. Masalan, qaror qabul qilish tezligining yuqoriligi o‘z-o‘zidan samaradorlikni anglatmaydi, chunki juda tez qabul qilingan qaror noto‘g‘ri yoki yetarlicha asoslanmagan bo‘lishi mumkin. Xuddi shuningdek, qaror qabul qilish uchun ko‘proq vaqt sarflanishi ham doimo past samaradorlik belgisi emas, chunki ayrim



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

vaziyatlar chuqur tahlilni talab qiladi. Demak, qaror sifati tezlik, aniqlik, vaziyatga muvofiqlik va xavfni hisobga olish kabi mezonlarning birgalikdagi tahlili orqali baholanishi maqsadga muvofiqdir.

Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarning metodologik asosini tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va individual-psixologik yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi tashkil etishi mumkin. Tizimli yondashuv qaror qabul qilishni alohida psixik jarayonlar yig‘indisi sifatida emas, balki kognitiv, emotsional, motivatsion va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladigan murakkab faoliyat sifatida ko‘rib chiqadi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv qaror qabul qilish xususiyatlarini real kasbiy vazifalar, xizmat sharoitlari va faoliyat natijalari bilan bog‘liq holda tahlil qilish imkonini beradi. Individual-psixologik yondashuv esa harbiy xizmatchilar o‘rtasidagi shaxsiy farqlarni, psixologik resurslarni va moslashuv imkoniyatlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlarni uyg‘unlashtirish orqali qaror qabul qilish jarayonining faqat tashqi natijalarini emas, balki ushbu natijalarga olib keluvchi ichki psixologik mexanizmlarni ham o‘rganish mumkin. Shu bilan birga, ilmiy xulosalarning ishonchliligi tadqiqot dizayni, tanlanmaning xususiyatlari, qo‘llanilgan metodikalarning validligi va natijalarni statistik tahlil qilish sifatiga bog‘liq bo‘ladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati harbiy xizmatchilarning murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash orqali psixologik tayyorgarlik dasturlarini takomillashtirish imkoniyati bilan belgilanadi. Agar stress darajasi va qaror aniqligi o‘rtasida muayyan bog‘liqlik aniqlansa, stressni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarni ishlab chiqish mumkin. Agar kognitiv moslashuvchanlik vaziyatni qayta baholash va qaror sifatiga ijobiy bog‘liq bo‘lsa, yangi ma’lumotlar asosida dastlabki xulosalarni tekshirishga yo‘naltirilgan topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Agar jamoaviy muloqotdagi kamchiliklar qarorlarning asoslanganligiga ta’sir ko‘rsatsa, axborot almashinuvi va o‘zaro muvofiqlashuvni rivojlantirishga qaratilgan treninglar muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Biroq bunday amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishda ilmiy natijalar bilan taxminlarni farqlash lozim. Muayyan psixologik omilning qaror sifatiga ta’siri empirik ma’lumotlar bilan tasdiqlanmaguncha, uni isbotlangan sababiy munosabat sifatida talqin qilish mumkin emas. Shu bois nazariy tahlil, psixologik diagnostika, vaziyatli tajribalar va statistik tekshiruvlarni bir-birini to‘ldiruvchi vositalar sifatida qo‘llash muhim hisoblanadi.

Shuningdek, harbiy xizmatchilarning qaror qabul qilish jarayonini o‘rganishda etik va huquqiy talablarni hisobga olish zarur. Psixologik diagnostika natijalari harbiy xizmatchilarning shaxsiy xususiyatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga olishi mumkinligi sababli, ma’lumotlarning maxfiyligi, ularni maqsadga muvofiq ishlatish va natijalarni xolis talqin qilish tamoyillariga rioya etish muhimdir. Psixologik test natijalarini shaxsning kasbiy yaroqliligi yoki qaror qabul qilish qobiliyati haqida yakuniy xulosa chiqarish uchun yagona asos sifatida ishlatish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Bunday baholashda metodikalarning ishonchliligi va validligi, kasbiy faoliyatning real talablari, mutaxassis xulosasi hamda boshqa tegishli ko‘rsatkichlar hisobga olinishi kerak. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari muayyan xizmat sharoitlari va tanlanma doirasida olingan bo‘lsa, ularni barcha harbiy xizmatchilarga bir xil tarzda tatbiq etishdan oldin qo‘shimcha tekshiruvlar o‘tkazish talab qilinadi. Ushbu talablar ilmiy xulosalarning asoslanganligini ta’minlash bilan birga, psixologik tadqiqotlarning amaliy qiymatini ham oshiradi.

Umuman olganda, Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarida noaniq va keskin vaziyatlarda qaror qabul qilishning psixologik omillarini o‘rganish ko‘p omilli va fanlararo yondashuvni talab qiladigan murakkab ilmiy muammodir. Ushbu jarayonni faqat stressga chidamlilik, tezkor fikrlash yoki kasbiy tajriba bilan izohlash yetarli emas. Qaror qabul qilish sifati axborotni idrok etish va qayta ishlash, kognitiv og‘ishlarni



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

nazorat qilish, emotsional holatni boshqarish, tavakkalchilikni baholash, irodaviy barqarorlik, kasbiy motivatsiya va jamoaviy hamkorlik kabi ko‘plab omillarning o‘zaro ta’siri orqali shakllanadi. Mazkur omillarning nisbiy ahamiyati vaziyatning xususiyatlari, vaqt tanqisligi, axborotning to‘liqligi, xizmat vazifasining murakkabligi va harbiy xizmatchining individual tayyorgarligiga qarab o‘zgarishi mumkin. Shu sababli harbiy xizmatchilarning qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirishda umumiy nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, vaziyatli tahlil, psixologik o‘zini o‘zi boshqarish, xavfni baholash, kasbiy tajribani tahlil qilish va jamoaviy muvofiqlashuv ko‘nikmalarini tizimli shakllantirish zarur.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotning umumiy yo‘nalishi Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarida noaniq va keskin vaziyatlarda qaror qabul qilish jarayonining psixologik mexanizmlarini nazariy jihatdan tahlil qilish, qaror samaradorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni aniqlash va ularning o‘zaro munosabatlarini ilmiy asosda izohlashdan iborat. Tadqiqot doirasida qaror qabul qilishning kognitiv, emotsional, irodaviy, motivatsion va ijtimoiy-psixologik tarkibiy qismlarini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish, shuningdek, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin bo‘lgan nazariy va amaliy yo‘nalishlarni belgilash muhimdir. Bunda asosiy e’tibor qaror qabul qilishni faqat tezkor javob qaytarish qobiliyati sifatida emas, balki vaziyatni to‘g‘ri anglash, mavjud axborotni tanqidiy baholash, ehtimoliy oqibatlarni hisobga olish, o‘z hissiy holatini boshqarish va kasbiy vazifalarga muvofiq asoslangan harakatni tanlashdan iborat yaxlit psixologik faoliyat sifatida o‘rganishga qaratiladi. Mazkur yondashuv Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining kasbiy faoliyatida qaror qabul qilish samaradorligini tushuntirish, tegishli psixologik ko‘rsatkichlarni ilmiy asosda baholash va kelgusida ushbu kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish uchun zarur nazariy asosni shakllantiradi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarida noaniq va keskin vaziyatlarda qaror qabul qilish jarayoni kognitiv, emotsional, irodaviy va ijtimoiy-psixologik omillarning o‘zaro ta’siri bilan belgilanadi. Stressga chidamlilik, emotsional barqarorlik, kasbiy tajriba, tanqidiy fikrlash va o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyati qarorlarning asoslanganligi hamda samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini tizimli takomillashtirish, vaziyatli mashqlarni qo‘llash va kasbiy tajribani tahlil qilish zarur. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlar harbiy xizmatchilarning murakkab sharoitlarda oqilona, tezkor va mas’uliyatli qarorlar qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Simon, H. A. Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations. 4-nashr. - New York: Free Press, 1997. - 368 b. Foydalanilgan sahifalar: 118–138-betlar.
2. Tversky, A., Kahneman, D. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases // Science. - 1974. - Vol. 185, No. 4157. - B. 1124–1131. Foydalanilgan sahifalar: 1124–1128-betlar.
3. Klein, G. Sources of Power: How People Make Decisions. - Cambridge, MA: MIT Press, 1998. - 352 b. Foydalanilgan sahifalar: 15–44, 89–110-betlar.
4. Lazarus, R. S., Folkman, S. Stress, Appraisal, and Coping. - New York: Springer Publishing Company, 1984. - 445 b. Foydalanilgan sahifalar: 22–54-betlar.
5. Kahneman, D. Thinking, Fast and Slow. - New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. - 499 b. Foydalanilgan sahifalar: 19–30, 98–121-betlar.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6. Yerkes, R. M., Dodson, J. D. The Relation of Strength of Stimulus to Rapidity of Habit-Formation // Journal of Comparative Neurology and Psychology. - 1908. - Vol. 18, No. 5. - B. 459–482. Foydalanilgan sahifalar: 459–465-betlar.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.